MUZEJ ISTOČNE BOSNE TUZLA
&
TUZLANSKA BANKA DD TUZLA

NOVAC NA TLU SJEVEROISTOČNE BOSNE

Tuzla, februar, 2004. godine

JAVNA USTANOVA
MUZEJ ISTOČNE BOSNE TUZLA
&
Tuzlanska banka d.d. Tuzla

IZLOŽBA

NOVAC NA TLU SJEVEROISTOČNE BOSNE

IZ NUMIZMATIČKE ZBIRKE MUZEJA ISTOČNE BOSNE TUZLA

Tuzla,
februar,
2004. godine

Novac je sredstvo koje posreduje u bilo kojoj razmjeni; komad metala, iskovan ili izliven, određenog kvaliteta i težine, za šta svojim žigom jamči onaj što ga je izdao, a služi kao sredstvo u prometu robā.

Pojava novca, posmatrana kao socijalno - društveni fenomen, dugo vremena zbunjuje naučnike. Do sada još nijedna teorija o postanku novca nije zadovoljavajuća.

Nesumnjiva je činjenica, da se u početku, trgovina vršila razmjenom robe; poljoprivrednih proizvoda i stoke. Naročito je u razmjeni bila omiljena stoka, o čemu govore kasniji nazivi za metalni novac: latinski PECUNIA, njemački VEIH, engleski FEE, slovenski BLAGO, što su sve prvobitni nazivi za stoku. U daljoj evoluciji trgovine kao platežno sredstvo upotrebljavali su se pojedini predmeti, kojima je data određena kupovna moć. To su obično bile izrađevine od kosti, kože, školjke, a kada je pronađen metal i metalne narukvice.

Oko 700 godine pr. n.e., Kandaul, kralj Lidije-pokrajina Male Azije, je kovao komade metala okruglog oblika sa predstavom lava.To je bio prvi novac u današnjem smislu riječi, komad metala određene veličine i težine koju garantuje znak na novcu.

Prateći tehnologiju i tehniku kovanja novca, možemo primjetiti da je od antike do novog vijeka bilo neznatnih promjene, pa i u savremenom dobu se bitno ne mijenja, osim što se uvode mašine koje poboljšavaju kvalitet kovanja.

U izradi novca razlikuju se 3 osnovne operacije: pripremanje metalnih pločica za kovanje, izradu kalupa i samo kovanje komada.

RIMSKI REPUBLIKANSKI
SREBRNI DENAR
KOVAN U RIMU
86. god. p.n.e.
PRONAĐEN U OKOLINI
TUZLE

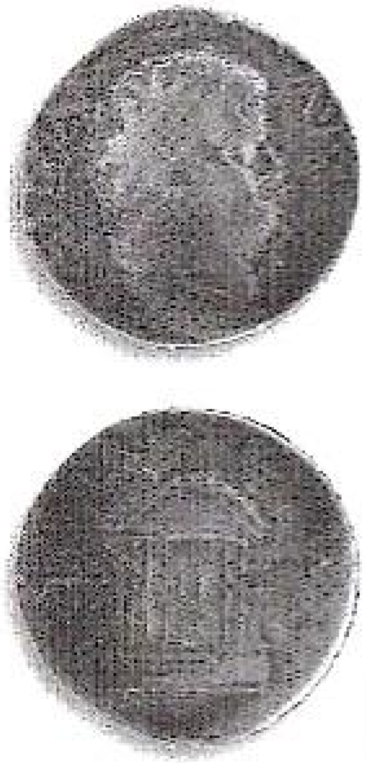

RIMSKI CARSKI NERONOV
SREBRNI DENAR
KOVAN U RIMU IZMEĐU
54.-68. god.
PRONAĐEN U ŠIROJ
OKOLINI TUZLE

Pored kovanja, novac se izrađivao livenjem i opsjecanjem. Proces livenja novca je jedan od razloga degradacije stila i umjetničke vrijednosti novca.
Kasnije, kako se razvijala trgovina, tehnika i bankarski sistem, u opticaj ulazi i papirnati novac –novčanice, koje su slikovite kao i metalni novac.

Papirni novac se razvio iz funkcije novca kao prometnog sredstva; pošto novac ima ulogu da samo za kratko vrijeme predstavi vrijednost roba koje se razmjenjuju i da omogući tu razmjenu. Za ovu vrstu posredovanja, nije neophodno korištenje zlata. Zato se koristi nepunovrijedni novac (od nikla, aluminijuma i dr.) odnosno papir sa određenim obilježjima, koji mora imati priznanje da u društvu važi kao novac. Važenje mu pribavlja autoritativni organ, obično država, koja izdaje određenu masu papira s naznakom količine novčanih jedinica i obavezuje se da taj papir prima kao novac. Vrijednost papirnog novca nije u ovlasti države, nego je određuju uslovi proizvodnje. Papirni novac je znak vrijednosti, predstavnik ili zamjenik zlatnog novca. Vrijednost mu zavisi od odnosa mase papirnatog novca i mase zlatnog novca koji zahtijeva dāti promet roba.

Moneta je prvobitno bila kovani novac.
Pošto se stalnom upotrebom moneta troši i oštećuje, ekonomija novca je zahtijevala upotrebu i nepunovrijednog papirnog novca, pa je danas izraz moneta naziv za novac uopšte.
Monete imaju svoja imena, zavisno od države (npr. marka, euro, dolar $, funta £ i dr.).

SREDNJEVJEKOVNI BOSANSKI NOVAC

Bosna i Hercegovina je zemlja koju zbog geo-strateškog položaja nije mogla mimoići ni jedna migracija stanovništva, niti okupacija stranih osvajača, do kojih je dolazilo na prostoru Balkana od prahistorije do danas. Preko bosanskih brda i dolina prešli su i manje više se zadržali Iliri, Kelti, Rimljani, Slaveni, Osmanlije, Mlečani, Austrijanci, Mađari, Nijemci...

Među brojnim dokazima materijalne kulture, o prisutstvu raznih civilizacija, imperija i naroda na ovim prostorima, najslikovitije nam govore ostaci metalnog novca. Sa natpisa na novcu, moglo se saznati ko je vladar, kada je i gdje vladao, kako je izgledao i kakva je moć i snaga te države. Novac, osim što je bio platežno sredstvo, bio je i mjerni instrument veličine i moći jednog vladar, naroda i države. Danas se u muzejima, privatnim numizmatičkim zbirkama, ali i u bosanskoj zemlji krije veliki broj bosanskog, rimskog, mletačkog, dubrovačkog bizantijskog, turskog, ruskog, francuskog, austrijskog, ugarskog i drugog novca, koji se na ovim prostorima koristio kao platežno sredstvo.

Prvi novac koji je kovalo domaće stanovništvo bio je novac ilirskog plemena Daorsa iz srednje Hercegovine u III vijeku pr. n.e.

Srednjevjekovna bosanska država je bila bogata rudnicima srebra, zlata i olova što je omogućavalo bolji ekonomski razvoj tokom cijelog njenog postojanja.

Stvaranjem trgova - gradova, te napredovanjem trgovine i povećanjem eksploaticije rude, krajem XIII vijeka u srednjevjekovnoj Bosni javlja se potreba za kovanjem sop-

ZLATNI DUKAT KRALJA STJEPANA TOMAŠEVIĆA
1461. - 1463. god

stvenog novca, što je znak njezine državotvornosti i moći njezinih vladara.

Prvi bosanski vladar koji kuje svoj novac bio je **ban Mladen Šubić**, krajem XIII i početkom XIV vijeka. Taj novac je kovan po uzoru na mletačke matapane.

Stjepan II Kotromanić (1313.-1353.) udaljava se od ugledanja na mletački novac i unosi neke odlike dubrovačkog srebrnog novca.

Prvi bosanski kralj Tvrtko I Kotromanić (1353.-1391.) kovao je mnogo manje novca od svojih prethodnika, ali većeg kvaliteta. Njegov novac nosi natpis:

TVERTCO - BAN - BOSN.

Tvrtko prvi kuje bosanske dinare sa svojim likom, a od dubrovačkog Malog vijeća je tražio da mu zlatar Radoje, jedini po imenu poznati majstor za novac u Bosni, napravi kalupe za izradu novca.

DUBROVAČKI SREBRNI DINAR KOVAN U SREDNJEM VIJEKU PRONAĐEN U OKOLINI BANOVIĆA

Kralj Tvrtko II (1391.-1443.) uvodi sasvim novi tip bosanskog novca. Na aversu je, iznad štita sa krunom šljem, a ispod štita slovo T. Na reversu je lik svetog Grgura iz Nazijanza, u to vrijeme zaštitnika Bosne. Tvrtko II kuje i dvostruke dinare koji su teži od dotadašnjih dinara od 1 grama.

Kralj Tomaš (1443.-1461.) kovao je dinare i poludinare sa natpisima na bosanskom i latinskom jeziku.

Poslednji bosanski kralj Stjepan Tomašević (1461.-1463.) kuje isti novac kao i njegovi prethodnici. Razlikuje se jedino što u natpisu na reversu piše obično:

S - GREGORI - PAPE,

posvećeno papi Grguru, a ne dotadašnjem zaštitniku Bosne:

S - SGREGOPIVS - NAZAZEVS.

Nakon smrti Stjepana Tomaševića i okupacijom Bosne od strane Osmanlija, prestaje kovanje domaćeg novca u Bosni.

Međutim, nekoliko godina kasnije, 1471. godine, ugarski kralj je dao slavonskom banu Nikoli Ujlaku titulu bosanskog kralja, koji, iako nije mogao osloboditi Bosnu od Osmanlija, kuje novac sa natpisom:

M - NICOLAI - D - G - R - BOSNE.

Iz pisanih izvora se zna i za neke "srebreničke dinare", koje je kovala rudarska varoš Srebrenica. Grad Kotor je kovao novac sa likom kralja Ostoje, a Split sa grbom Hrvoja Vukčića.

Nažalost, Muzej istočne Bosne Tuzla ne posjeduje ni jedan primjerak bosanskog srednjevjekovnog novca, jer u tom periodu je područje Soli, današnje Tuzle, bilo žrtvovano zaradi saveza sa Dubrovačkom republikom, koja je zauzvrat, od Kulina bana dobila monopol na trgovinu soli u Bosni.

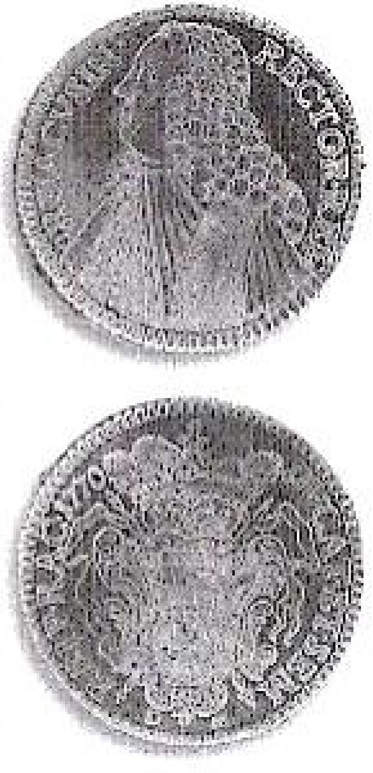

DUBROVAČKI SREBRNI TALIR
KOVAN 1770. god
PRONAĐEN U OKOLINI VLASENICE

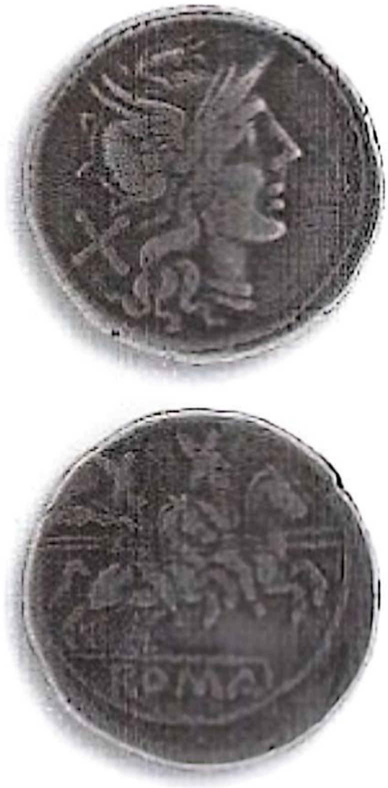

RIMSKI REPUBLIKANSKI
SREBRNI DENAR
KOVAN U RIMU IZMEĐU
179.-170. god. p.n.e.
PRONAĐEN U OKOLINI
TUZLE

RIMSKI REPUBLIKANSKI NOVAC

Zanimljiva je činjenica da se kovanje novca u Rimu javlja relativno kasno, tek u IV vijeku prije nove ere, skoro 500 godina nakon što je podignut grad na 7 brežuljaka.

Prvi pronađeni rimski novac zvao se AES RUDE i to su bili komadi bakra. Oko 273. godine pr. n.e. iskovan je novac od 1 livre koji se naziva AS.

Za vrijeme rata sa Pirom (278 g. pr. n.e.) Rimljani dolaze u dodir sa srebrnim novcem i počinju kovati srebrni DENARIJI u vrijednosti od 10 asa. Na njemu je predstavljena boginja Roma na aversu, a na reversu Dioskuri.

Tek 44. godine pr. n.e. zakonom je dozvoljeno da se na novcu prikaže portret živog čovjeka. Julije Cezar bio je prvi kome je to pravo dodijeljeno. Time je otvoren put novoj portretnoj umjetnosti na novcu, koja dostiže vrhunac u doba Rimskog carstva.

Rimljani su još od kraja III vijeka pr. n.e. pokazivali veliku zainteresovanost za područje Ilirika, u kojem se nalazila Bosna i Hercegovina. Nizom dugih ratova koji su vodili protiv Ilira, uspjeli su da u toku I vijeka p. n.e. ovladaju Ilirikom i ilirskim plemenima.

Prije nego što je pokoren Ilirik, rimska trgovina i kultura, a time i rimski novac prodirali su u Bosnu sa juga, preko Narone i doline Neretve.

Interesantna je činjenica da su rimski legionari, koji su služili u Tuzli i okolini, radije voljeli da im se plati u **soli** nego u novcu. To dokazuje vrijednost tuzlanske soli i njenu eksploatacijuu vrijeme rimske vladavine.

RIMSKI CARSKI NOVAC

Padom Republike i dolaskom Oktavijana Augusta na vlast, organizacija kovanja novca se bitno mijenja.

Pored kovnice novca u Rimu, otvaraju se nove po provincijama Rimskog carstva.

Kako carstvo gubi moć, tako se smanjuje i težina novca i kvalitet.

Karakala od 215. godine nove ere kuje novu vrstu srebrnog novca nazvanu ANTONINIJAN, na kome je predstavljen imperator sa krunom u vidu sunčanih zraka, na glavi. Antoninijan je od 238. godine u potpunosti zamjenio dotadašnju jedinicu denariji.

Tipovi novca u rimskoj imperiji su toliko raznovrsni, da je skoro nemoguće dati njihov približan broj. Razlog tolikog bogatstva tipova leži u tome što je novac služio kao politička propaganda pojedinih imperatora. Ono što su za nas novine, to je za Rim bio novac. Iz natpisa i portreta imperatora na novcu,može se saznati ne samo kada je vladao i kako je izgledao car, već šta je osvojio.

Pored imperatora na novcu se često predstavljala i njegova porodica: žena - koja dobija titulu Augusta i sin -Cezar. Na reversu se nalazi veliki broj različitih predstava. Na prvom mjestu su: Jupiter, Junona, Minerva, Mars, te polubožanstva i heroji.

Padom Rimskog carstva u V vijeku, umjetnost kovanja prelazi na nasljednicu Rima, Bizantiju.

Najveće nalazište rimskog carskog novca u sjeveroistočnoj Bosni, nedaleko od Tuzle, je u mjestu Tobut kod Lopara, na planini Majevici.

RIMSKI CARSKI
HADRIJANOV
SREBRNI DENAR
KOVAN U RIMU IZMEĐU
117.-138. god.
PRONAĐEN U ŠIROJ
OKOLINI TUZLE

OSMANSKO-TURSKA UPRAVA , 1463. - 1878.

TURSKI ZLATNI NOVAC
KOVAN XVII STOLJEĆU
PRONAĐEN U TUZLI

Padom Bosne 1463. godine, domaće stanovništvo je pored nove turske vlasti, doživjelo i duboke promjene u kulturnom, vjerskom i ekonomskom životu.

Nova vlast je kroz timarski sistem, donijela u Bosnu i svoj novac. Prvi turski novac u Bosni su bile AKČE- sitni srebrni novac. Pored srebrnog, u opticaju je bio i zlatni i bakarni novac. Svaki novi sultan je kovao novac sa svojim imenom. Kasnije, sa slabljenjem Osmanskog carstva, smanjivao se i procenat količine srebra i zlata u kovanom novcu.

Pred kraj osmansko - turske vladavine u Bosni, osnovna novčana jedinica bio je **pijaster**, prema kojoj se izračunavala vrijednost raznih vrsta novca u opticaju. To se odnosilo, kako na zlatni (MEDŽDIJE od 100 pijastera) i srebrni novac (npr. JIRMILIK od 20 pijastera), tako i na sitni kovani novac. Turska vlast je izdavala i papirnate novčanice KAIME, čija je vrijednost, do okupacije Bosne od strane Austrougarske, 1878. godine, padala u nedogled.

Turski novac je u Bosni ostao u opticaju i za vrijeme Austrougarske, ali nije imao ekonomsku vrijednost. Kada je prestla njegova upotreba, bosanske žene i djevojke su ga bušile i nizale na konac te ga nosile kao nakit.

BiH I AUSTROUGARSKA , 1878. - 1918.

Austrougarska monarhija je na Berlinskom kongresu 1878. godine, od evropskih sila dobila mandat da "privremeno" okupira Bosanski ejalet i zavede red u tu osmansku pokrajinu.

Uprkos žestokom otporu domaćeg stanovništva, Bosna je pala. Nova austrougarska vlast je ubrzo počela sa eksploatacijom privrednih bogatstava Bosne i Hercegovine i u tu svrhu je širom zemlje podizala industrijska postrojenja i gradila pruge i drumove.

Jedna od važnih mjera za sređivanje privrede, kao i za uklapanje u šire austrougarsko privredno područje, bilo je reguliranje novčanog opticaja. Turski pijaster bio je još uvijek osnovna novčana jedinica kovanog novca u Bosni.

Povlačenje turskog i uvođenje austrougarskog papirnatog i kovanog novca urađeno je na brz i miran način.

Privredna ekspanzija u tuzlanskom bazenu, koja se oslanjala na eksploataciju soli i uglja, nametala je pojavu prvih novčanih zavoda u Tuzli. Privilegovana zemaljska banka za Bosnu i Hercegovinu (osnovana 1895. godine) otvarila je svoju filijalu u Tuzli, a 15. jula 1907. godine, osnovan je Srpski kreditni zavod D.D. u Tuzli, sa glavnicom od 300. 000, 00 kruna (ili korona na mađarskom jeziku). Pred Prvi svjetski rat otvorena je u Tuzli i filijala Hrvatske centralne banke.

AUSTROUGARSKI
SREBRNI FLORIN
1889. god
PRONADEN U TUZLI

BiH I JUGOSLAVIJA, 1918. - 1992.

JUGOSLOVENSKI DINAR
iz 1977. godine

Poslije poraza Austrougarske u Prvom svjetskom ratu, Bosna i Hercegovina, Slovenija i Hrvatska, koje su bile u sastavu Austrougarskog carstva, ujedinjuju se sa Kraljevinom Srbijom, 1. 12. 1918. godine, u zajedničku državu, Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno u Kraljevinu Jugoslaviju.

Kraljevinom je upravljala monarhistička dinastija Karađorđevića. Likovi Petra I, Aleksandra i Petra II, kao apsolutnih vladara, i njihova dinastička kruna, nalazili su se na metalnom i papirnatom novcu.

Njemačkom okupacijom Bosne i Hercegovine, aprila 1941. godine, Tuzla sa sjeveroistočnom Bosnom ulazi u sastav Nezavisne Države Hrvatske. Okupacione vlasti su uvele novo platežno sredstvo – KUNE. Također se koristila i njemačka marka.

Jačanjem Narodnooslobodilačkog pokreta i stvaranjem nove Jugoslavije, 1944. godine, uvedena je nova novčana jedinica – DINAR, koji će biti u opticaju, sa povremenim promjenama u izgledu i vrijednosti, do raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 1992. godine.

Bosna i Hercegovina, kao nezavisna i samostalna država, izdaje svoj vlastiti novac, KONVERTIBILNU MARKU.

BOSANSKOHERCEGOVAČKA KONVERTIBILNA MARKA
iz 2000.godine

Izdavač:
Muzej istočne Bosne Tuzla

Autor izložbe i kataloga:
Mirsad Bakalović, kustos-pripravnik

U pripremi izložbe učestvovali:
Radnici Muzeja istočne Bosne Tuzla

Fotografije:
Robert Andrejaš,
studio "Variofoto" Tuzla

Odgovorni urednik:
Vesna Isabegović, direktor

Dizajn:
grafički studio »repro-karić« tuzla

Štampa:
DENFAS Tuzla

Tiraž:
2.000 kom

SPONZOR IZLOŽBE:
TUZLANSKA BANKA D.D. TUZLA

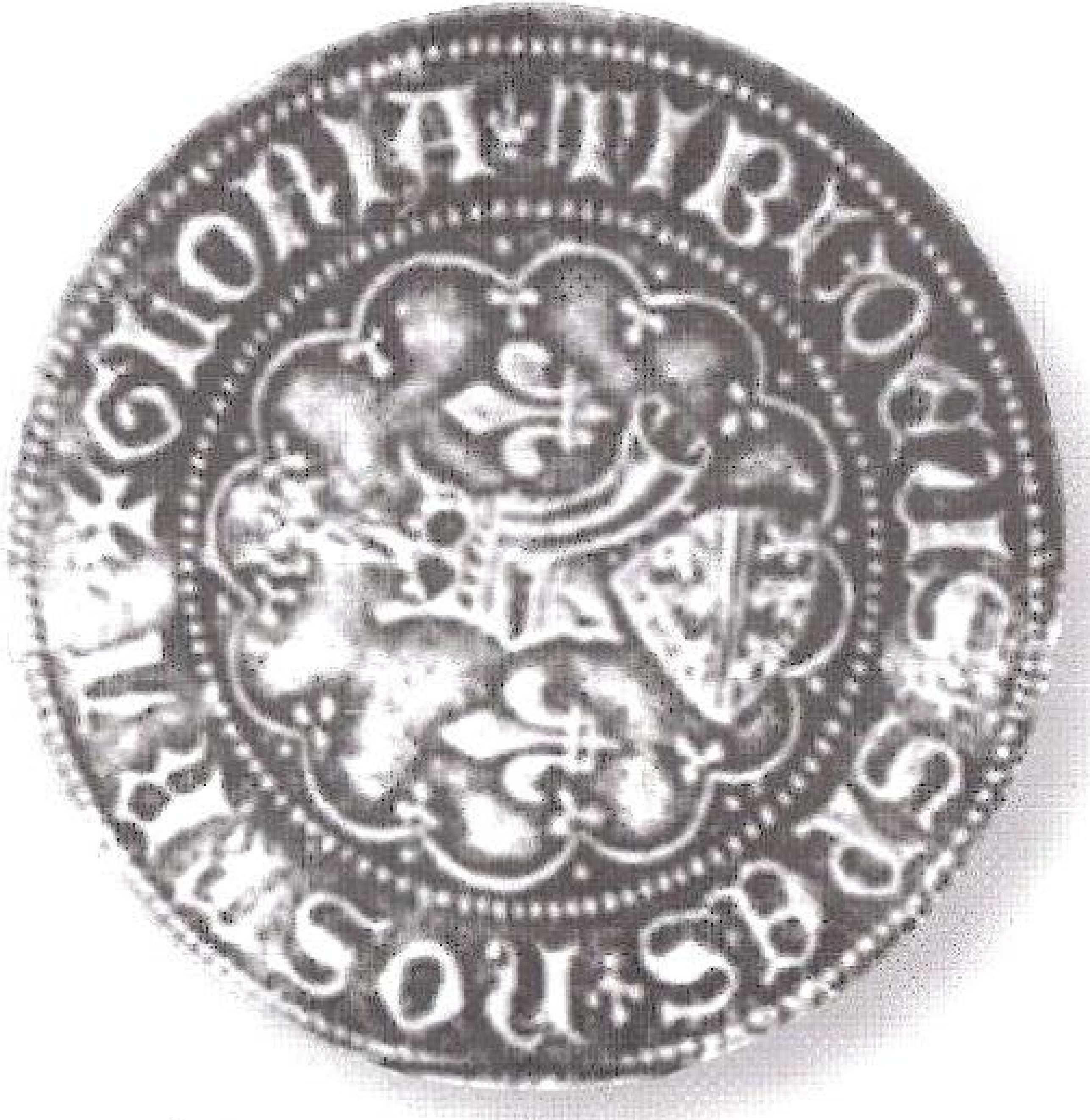
GLORIA ✠ TIBI O DEUS ✠ SPES ✠ NOSTRA